วารสาร มจร บาฬีศึกษาพุทธโฆส ปริทรรศน์
Journal of MCU Palisueksabuddhaghosa Review
ISSN : 3057-1952 (ONLINE)

บทบาทของหลักสาราณียธรรมในการจัดการความขัดแย้ง เพื่อการพัฒนาชุมชนสันติสุข

The Role of Sārānīya-Dhamma in Conflict Management for Peaceful Community Development

พระครูวชิรคุณาภิวัฒน์ (สมคิด ญาณทีโป)[1]
Phrakhruwachirakunaphiwat (Somkid Ñāṇadīpo)
E-mail : Phayanateepo@gmail.com

Received: *June 17, 2025* **Revised:** *July 14, 2025*
Accepted: *July 27, 2025*

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอหลักสาราณียธรรม 6 ประการที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเถรวาท และวิเคราะห์บทบาทของหลักธรรมดังกล่าวในการจัดการความขัดแย้งและเสริมสร้างชุมชนสันติสุข หลักสาราณียธรรมประกอบด้วย 1) เมตตากายกรรม 2) เมตตาวจีกรรม 3) เมตตามโนกรรม 4) การแบ่งปันผลประโยชน์ 5) การมีศีลเสมอกัน และ 6) การมีความเห็นชอบร่วมกันในทางธรรม ล้วนเป็นหลักธรรมที่มุ่งเน้นการอยู่ร่วมกันอย่างกลมเกลียวบนพื้นฐานของความเมตตา ความไว้วางใจ และความเคารพซึ่งกันและกัน การประยุกต์ใช้หลักธรรมเหล่านี้สามารถลดความขัดแย้งภายในชุมชน ส่งเสริมการสื่อสารที่เปิดกว้าง ความร่วมมือ และจิตสำนึกร่วมในการแก้ไขปัญหา หลักสาราณียธรรมมิใช่เพียงหลักการทางศีลธรรม แต่ยังเป็นเครื่องมือทางสังคมที่ทรงพลังในการสร้างวัฒนธรรมแห่งความกลมเกลียวซึ่งส่งเสริมการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน การส่งเสริมการรักษาศีลในระดับที่เท่าเทียมกันก่อให้เกิดมาตรฐานทางคุณธรรมร่วม ขณะที่การมีทิฏฐิร่วมกันในทางธรรมช่วยสร้างกรอบคิดที่สอดคล้องซึ่งเอื้อให้เกิดเอกภาพทางสังคม ลดความร้าวฉาน และหลีกเลี่ยงความเห็นต่างที่นำไปสู่ความแตกแยก จากกรณีศึกษาชุมชนที่มีการนำหลักสาราณียธรรมไปประยุกต์ใช้ในระดับนโยบายและกิจกรรมประจำชุมชน พบว่า ชุมชนสามารถพัฒนาไปในทิศทางที่สงบสุข มีความสามัคคี และมีแนวโน้มในการแก้ไขปัญหาภายในได้อย่างสันติ สมาชิกมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีเจตนารมณ์ร่วมในการรักษาชุมชนให้น่าอยู่ และสามารถจัดการความขัดแย้งได้โดยไม่ใช้ความรุนแรง ดังนั้น การใช้หลักสาราณียธรรม 6 เป็นกลไกในการ

[1] หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย/ Doctor of Philosophy (Buddhist Studies) Program, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Mahavajiralongkornrajavidyalaya University

พัฒนาชุมชนมิใช่เพียงการส่งเสริมคุณธรรมเฉพาะบุคคลเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้าง “วัฒนธรรมแห่งความกลมเกลียว” ซึ่งสามารถยกระดับจิตใจและวิถีชีวิตของผู้คนให้มีความเข้าใจ เห็นใจ และสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมั่นคงและสันติสุข

คำสำคัญ: หลักสาราณียธรรม, การจัดการความขัดแย้ง, การพัฒนา, ชุมชนสันติสุข

Abstract

This academic article aims to present the 6 *Sārānīya–Dhamma* as found in the Theravāda Tipiṭaka and to analyze their roles for conflict management and the promotion of peaceful community development. The *Sārānīya–Dhamma* consists of (1) acts of loving–kindness through the body, (2) acts of loving–kindness through speech, (3) acts of loving–kindness through the mind, (4) sharing of benefits, (5) moral harmony, and (6) right view concord in community. These principles emphasize harmonious coexistence based on compassion, trust, and mutual respect. The application of these principles can reduce internal community conflicts, foster open communication, strengthen cooperation, and encourage collective consciousness in problem–solving. *Sārānīya–Dhamma* is not merely a set of moral guidelines but it serves as a powerful social tool for cultivating a culture of unity that supports sustainable community development. Promoting equality in moral discipline helps establish shared ethical standards, while having right view creates a unified worldview that reduces division and avoids conflict arising from differing perspectives. Case studies of communities that have integrated *Sārānīya–Dhamma* into local policies and community activities reveal that such communities tend to become more peaceful, united, and capable of resolving internal issues non–violently. Members develop a sense of solidarity and a shared commitment to maintaining a livable and harmonious community. Therefore, the benefits of *Sārānīya–Dhamma* is not only a means of individual moral development but also a foundation for building a culture of concord, uplifting people’s minds and ways of life through deeper understanding, empathy, and enduring peaceful coexistence.

Keywords: *Sārānīya–Dhamma*, Conflict Management, Development, Peaceful Community

บทนำ

ปัญหาความขัดแย้งในระดับชุมชนท้องถิ่นของไทยในปัจจุบันมีแนวโน้มรุนแรงขึ้นจากความแตกต่างทางความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรม และผลประโยชน์ ปรากฏการณ์เหล่านี้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน และลดทอนพลังความร่วมมือในการพัฒนาอย่างยั่งยืน ด้วยเหตุนี้การสืบค้นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการความ

ขัดแย้งอย่างสันติจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะ “สาราณียธรรม 6” ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เพื่อสร้างความสามัคคีในหมู่ชน จากมุมมองทางพระพุทธศาสนา ปัญหาความขัดแย้งในสังคมสามารถคลี่คลายได้ด้วยการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมของปัจเจกบุคคลและกลุ่มคนในชุมชน หนึ่งในหลักธรรมสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อฟื้นฟูความสามัคคี ความเข้าใจ และความร่วมมือในหมู่ชนได้นั้น คือ “สาราณียธรรม” ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้สำหรับใช้ในการอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติ สาราณียธรรมประกอบด้วยองค์ธรรม 6 ประการ ได้แก่ 1) เมตตากายกรรม 2) เมตตาวจีกรรม 3) เมตตามโนกรรม 4) การแบ่งปันทรัพย์สิน 5) การมีศีลเสมอกัน และ 6) การมีทัศนะร่วมกันในทางธรรม โดยหลักธรรมเหล่านี้มุ่งเน้นให้สมาชิกในสังคมปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตา เอื้อเฟื้อเกื้อกูล และรักษาความสมัครสมานสามัคคีในหมู่คณะ

หลักสาราณียธรรมจึงถือเป็นแนวทางสำคัญในการสร้าง “ชุมชนสันติสุข” ซึ่งมิได้หมายถึงเพียงการไม่มีความขัดแย้ง แต่ยังครอบคลุมถึงการมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน การเคารพในความแตกต่าง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ การแบ่งปันทรัพยากร และการร่วมกันแก้ปัญหาของชุมชนอย่างสันติวิธี ด้วยเหตุนี้การศึกษาการใช้หลักสาราณียธรรมในการพัฒนาชุมชนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในบริบทสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อให้สามารถสังเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถพัฒนาเป็นรูปแบบการจัดการชุมชนที่ส่งเสริมความร่วมมือ ความเข้าใจ และความยั่งยืนอย่างแท้จริง

ความหมายของหลักสาราณียธรรม

เมื่อมนุษย์ต้องอาศัยอยู่ร่วมกันเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ เหตุของความขัดแย้ง หรือการกระทบกระทั่งกัน ย่อมเกิดมีขึ้นส่วนหนึ่ง เพราะสาเหตุแห่งการไม่ระมัดระวังกิริยาอาการ ที่จะสร้างความไม่พอใจต่อคนอื่น ในทางพระพุทธศาสนานั้น มีหลักธรรมที่สามารถป้องกันความขัดแย้ง และนอกจากนั้นยังสร้างความปรองดอง หรือความสามัคคีอีกด้วย หลักธรรมที่กล่าวถึง คือ หลักสาราณียธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม[2] และพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์[3] ได้ให้ความหมายสาราณียธรรม คือ ธรรมที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ธรรมที่ทำให้เกิดความสามัคคี หลักการอยู่ร่วมกันทำให้มีความเคารพกันช่วยเหลือกัน และสามัคคีพร้อมเพรียงกัน สาราณียธรรม คือ ธรรมะที่จะนำใจของบุคคลให้ระลึกถึงกันผูกผันเชื่อมโยงบุคคลไว้ด้วยน้ำใจ

พระมหาธรรมวัต อริยธมฺโม (ยศขุน) ได้ให้ความหมาย สาราณียธรรม ในแง่ของหลักรัฐศาสตร์ หมายถึง หลักธรรมที่จะทำให้ประชาชนภายในชาติอยู่ด้วยความสามัคคีทำให้ประเทศชาติ เป็นเอกภาพ

---

[2] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 41, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 200.

[3] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 31, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 437–438.

เป็นหน้าที่หรือปฏิบัติที่ประชาชนควรปฏิบัติต่อคนอื่นในสังคม[4] ในอรรถกถาทุติย สาราณียสูตร ท่านได้ขยายรายละเอียดของความหมายไว้เพิ่มเติมดังนี้ สาราณียธรรม ชื่อว่า ปิยกรณา เพราะกระทำผู้ที่บำเพ็ญธรรมเหล่านั้นให้บริบูรณ์ให้เป็นที่รักของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ชื่อว่า ครุกรณา เพราะกระทำให้เป็นผู้น่าเคารพ บทว่า สงฺคหาย ได้แก่เพื่อประโยชน์แก่การสงเคราะห์ บทว่า อวิวาทาย ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่การไม่ทำการวิวาทกัน บทว่า สามคฺคิยา ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่ความสามัคคี บทว่า เอกีภาวาย ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่ความเป็นอันเดียวกัน บทว่า สวตฺตนฺติ ได้แก่ ย่อมเป็นไป คือเป็นไปทั่ว[5] จากนัยดังกล่าวจึงสรุปความหมายเพิ่มเติมได้ว่า หลักสาราณียธรรม คือ การกระทำที่บำเพ็ญธรรมทำให้บริบูรณ์ทำให้เป็นที่รักของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย กระทำให้เป็นผู้น่าเคารพเป็น ประโยชน์แก่การสงเคราะห์ การไม่ทำการวิวาทกัน เพื่อประโยชน์แก่ความสามัคคี เพื่อประโยชน์แก่ ความเป็นอันเดียวกัน จากการให้ความหมายของหลาย ๆ ท่านพร้อมทั้งในอรรถกถาจารย์

กล่าวได้ว่า ความหมายของสาราณียธรรม หมายถึง คุณคือเป็นสารณียะทำให้เป็นที่ระลึกถึง เป็นปิยกรณ์ทำให้เป็นที่รัก เป็นครุกรณ์ทำให้เป็นที่ระลึกเคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ความกลมกลืนเข้าหากัน เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี และเอกภาพความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นธรรมที่เป็นหลักการประพฤติปฏิบัติต่อกันในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม เป็นหมู่เป็นคณะ อันจะนำมาซึ่งการยึดเหนี่ยวสามัคคี ทำให้เกิดความรักใคร่ปรองดอง และทำให้ระลึกถึงคุณความดีน้ำใจที่มีต่อกันนำพาให้หมู่ชนหรือสังคมนั้นมีความเป็นปึกแผ่นเป็นเอกภาพอย่างนั้นเอง

องค์ประกอบของหลักสาราณียธรรม

สาราณียธรรม คือ หลักธรรมสำหรับพัฒนาตนเองให้มีความเสียสละเมตตากรุณากตัญญูกตเวที และสามัคคีธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกันเป็นหน้าที่ หรือข้อปฏิบัติที่ประชาชนควรปฏิบัติต่อผู้อื่นในสังคม ซึ่งมีองค์ประกอบไปด้วยหลัก 6 ประการ นั้นคือ

1) เมตตากายกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาทางกายแก่เพื่อนในสังคมเดียวกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ช่วยเหลือกิจธุระของหมู่คณะด้วยความเต็มใจแสดงอาการกิริยาสุภาพเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

2) เมตตาวจีกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาปรารถนาดีต่อกันทางวาจาต่อเพื่อน ร่วมสังคมประเทศชาติเดียวกัน เช่น การช่วยบอกสิ่งที่เป็นประโยชน์แนะนำสั่งสอนตักเตือนในทางที่ถูกที่ควรด้วยความปรารถนาดี กล่าววาจาสุภาพเป็นประโยชน์อ่อนหวานทั้งต่อหน้าและลับหลัง

---

[4] พระมหาธรรมรัตอริยธมฺโม, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสน์ศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า ก.

[5] องฺ.ฉกฺก. (ไทย) 3/282/536-547.

3) เมตตามโนกรรม คือ การตั้งจิตเมตตาปรารถนาดีต่อกันกับเพื่อนร่วมสังคมร่วมหมู่ คณะเดียวกันมีจิตปรารถนาดีทั้งต่อหน้าและลับหลัง คิดทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกันมองกันในแง่ดีไม่มีความระแวงสงสัยซึ่งกันและกัน

4) สาธารณโภคี คือ การรู้จักแบ่งปันเฉลี่ยเจือจานแม้ว่า จะเป็นสิ่งของเล็กน้อยแต่เป็นสิ่งที่ได้มาโดยชอบธรรม ก็ไม่ควรหวงไว้แต่ผู้เดียวนำมาให้ได้มีส่วนร่วมบริโภคใช้สอยร่วมกัน

5) ศีลสามัญญตา คือ จะต้องมีศีลมีความประพฤติเสมอเหมือนกับบุคคลที่ร่วมในสังคม หมู่เดียวกันไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของหมู่คณะเคารพกฎเกณฑ์ระเบียบของสังคม

6) ทิฏฐิสามัญญตา คือ จะต้องมีความเห็นที่ดีงามเสมอเหมือนกับผู้อื่นในสังคมเดียวกันมีความเห็นชอบร่วมกันในข้อที่เป็นหลักการที่จะนำไปสู่การขจัดปัญหามิใช่เป็นความเห็นที่ก่อให้เกิด ปัญหาต้องยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มากแม้จะไม่ถูกใจก็ตาม

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) [6] อธิบายในรายละเอียดเพิ่มเติมว่า สาราณียธรรม คือ การแสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชนด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่าง ๆ โดยเต็มใจแสดงอาการกิริยาสุภาพเคารพ นับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง การช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกัน ด้วยความหวังดีกล่าววาจาสุภาพแสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง การตั้งจิตปรารถนาดีคิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันมองกันในแง่ดีมีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน การแบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรมแม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน การมีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวมไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ การเคารพรับฟังความคิดเห็นกันมีความเห็นชอบร่วมกันตกลงกันได้ในหลักการสำคัญยึดถืออุดมคติหลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน

ประเภทของสาราณียธรรม

หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีที่กล่าวไว้ในพระพุทธศาสนาในแง่ที่จะทำให้ประชาชนภายในชุมชนและสังคมอยู่กันด้วยความสามัคคีกลมเกลียวทำให้เป็นเอกภาพนั้นเรียกว่า หลักสาราณียธรรม[7] หากจัดการประพฤติปฏิบัติของผู้คนในสังคมไทย โดยแยกเป็นเพศบรรพชิต และฆราวาสแล้วก็ได้สาราณียธรรม 6 ประการใน 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1) **สาราณียธรรม 6 ประการสำหรับบรรพชิต** ได้แก่

(1) เข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(2) เข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(3) เข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง

---

[6] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 233–234.

[7] ที.ปา. (ไทย) 11/317/257.

(4) แบ่งปันลาภทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรมได้มาโดยธรรมแม้โดยที่สุดบิณฑบาตย่อมบริโภคร่วมกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีล

(5) เป็นผู้มีศีลไม่ขาดไม่ทะลุไม่ด่างไม่พร้อยเป็นไทยอันวิญญูชนสรรเสริญเป็นไปพร้อม เพื่อสมาธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(6) มีทิฐิอันเป็นอริยะเป็นเครื่องนำออกนำออกไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้กระทำตามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง[8]

2) สาราณียธรรม 6 ประการสำหรับฆราวาส

ในสาราณียสูตรที่ 2 นี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงองค์ประกอบของธรรมะอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกันหรือการรู้รักสามัคคีดังคำโบราณว่า “อยู่ให้เขาสบายใจ ไปให้เขาคิดถึง” ได้แก่

(1) การมีพฤติกรรมทางกายที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตากายกรรม) ได้แก่ การกระทำ ต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงานร่วมกิจการร่วมชุมชนด้วยการ ช่วยเหลือกิจธุระต่าง ๆ โดยเต็มใจแสดงอาการกิริยาสุภาพเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(2) การมีพฤติกรรมทางวาจาที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตาวจีกรรม) ได้แก่ การพูดด้วยเมตตา คือ กล่าวแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี และแสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(3) การมีพฤติกรรมทางใจที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตามโนกรรม) ได้แก่ การคิดถึงต่อ กันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดีคิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน

(4) การแบ่งปันเฉลี่ยลาภที่ได้มาโดยชอบ (สาธารณโภคี) ได้แก่ การได้วัตถุสิ่งของมาแล้ว แบ่งกันกินแบ่งกันใช้ คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

(5) การประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีศีลที่บริสุทธิ์เสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ (ศีล สามัญญตา) ได้แก่ การประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือ มีความประพฤติสุจริตดีงามรักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

(6) การพัฒนาตนให้มีทิฏฐิที่เป็นไป เพื่อความพ้นทุกข์เสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ (ทิฏฐิสามัญญตา) ได้แก่ การพยายามปรับความคิดเห็นเข้ากันได้ คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกันมีความเห็นชอบร่วมกันตกลงกันได้ ในหลักการสำคัญยึดถืออุดมคติหลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน[9]

---

[8] องฺ.ฉกฺก. (ไทย) 22/282/267.

[9] องฺ.ฉกฺก. (ไทย) 22/283/267–268.

ความขัดแย้งที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

เรื่องราวที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิธีการสร้างสันติสุขซึ่งพระพุทธเจ้าทรงใช้แก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล เป็นตัวอย่างเสนอให้พิจารณา 3 เรื่อง คือ 1) เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี 2) เรื่องทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชาวศากยะ 3) เรื่องความขัดแย้งระหว่างโจรองคุลีมาลกับชาวโกศล มีเนื้อหาโดยสังเขป ดังนี้

1) เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี

กรณีความขัดแย้งของพระภิกษุเมืองโกสัมพี สรุปได้ว่า เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระวินัยว่าด้วย “การเหลือน้ำชำระเอาไว้ในกระบวย” ซึ่งมีข้อถกเถียงกันว่า “ผิดหรือไม่ และเมื่อผิดแล้วต้องกระทำคืนหรือแสดงอาบัติหรือไม่” เกิดจากภิกษุสองรูป คือ พระธรรมกถึก (มีความเชี่ยวชาญสามารถด้านการแสดงธรรม) และพระวินัยธร (มีความเชี่ยวชาญพระวินัย) เริ่มจากที่พระธรรมกถึกได้เข้าห้องสุขา ทำภารกิจส่วนตัว และได้เหลือน้ำชำระไว้ในภาชนะ เมื่อพระวินัยธรได้เข้าไปใช้ห้องน้ำต่อมา พบว่า พระธรรมกถึกเหลือน้ำจากการใช้ไว้ในกระบวย ท่านจึงแจ้งให้พระธรรมกถึกทราบว่าการกระทำดังกล่าวนั้นผิดวินัย[10] ซึ่งพระธรรมกถึกได้ตอบกลับไปว่า ท่านไม่ทราบข้อวินัยนี้ (และไม่ได้ชี้แจงว่า มีเจตนาที่จะเหลือน้ำเอาไว้หรือไม่) แต่เมื่อทราบว่าการกระทำดังกล่าวผิดพระวินัย ท่านก็ยินดีปลงอาบัติ แต่พระวินัยธรได้สรุปว่าการไม่ทราบก็ดี กับการไม่มีเจตนาตั้งใจก็ดี ไม่จัดว่าเป็นอาบัติ และไม่จำเป็นต้องปลงอาบัติ เรื่องนี้ก็ควรยุติได้จากการสนทนากัน 2 ท่าน แต่พระวินัยธรได้นำเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นไปสนทนากับลูกศิษย์ ซึ่งอาจเป็นเพียงการแลกเปลี่ยนความรู้ทางพระวินัย และไม่ได้เจตนาไปใส่ร้ายพระธรรมกถึก แต่บรรดาลูกศิษย์ของพระวินัยธร ได้นำไปเล่าต่อกันฟัง พาดพิงไปในหมู่สงฆ์ว่า “พระธรรมกถึก รูปนี้ ต้องอาบัติ ก็ไม่รู้” ส่งผลให้ลูกศิษย์ของพระธรรมกถึกที่ได้ยิน ได้ฟัง นำกลับไปบอกต่ออาจารย์ของตน ทำให้พระธรรมกถึก เกิดความรู้สึกว่าพระวินัยธรได้ประจานและใส่ความท่าน ทั้งที่ได้คุยกันแล้วว่าไม่เป็นอาบัติ ท่านจึงย้อนกลับไปตั้งข้อหาทางวินัยแก่พระวินัยธรว่า “พูดมุสาทั้ง ๆ ที่รู้”[11] ลูกศิษย์ของท่านจึงนำประเด็นนี้ไปขยายผล โดยการโจมตีพระวินัยธรว่า “เล่าความเท็จ” ซึ่งพระวินัยธรได้อาศัยช่องทางดังกล่าว “ลงอุกเขปนียกรรม”[12] พระธรรมกถึกด้วยเหตุนี้จนสถานการณ์ความขัดแย้งได้แตกตัวและขยายวงออกไปอย่างต่อเนื่อง ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมซึ่งกันและกัน ต่างหาแนวร่วม แยกฝักแยกฝ่ายกันมากขึ้น จนลุกลามขยายวงกว้างออกไป ก่อให้เกิดผลเสียใหญ่หลายประการที่แสดงถึงความแตกแยก ไม่สามัคคีในหมู่สงฆ์ เช่น มีการลงอุโบสถแยกกัน ปวารณาแยกกัน ทำสังฆกรรมแยกกัน และฉันอาหารแยกกัน เป็นต้น ความขัดแย้งขยายไปในมิติ

---

[10] วิ.ม. (ไทย) 7/374/243.

[11] “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะกล่าวเท็จทั้งที่รู้”, ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วิ.ม. (ไทย) 1–2/185 – 186 (ปาจิตติยกัณฑ์).

[12] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 421.

ต่าง ๆ ออกไปเรื่อย ๆ ไม่ว่าจะเป็นการบาดหมาง การทะเลาะกัน การแก่งแย่ง การวิวาท ความแตกแยก ความร้าวราน และความแบ่งพรรคแบ่งพวก จากความรุนแรงทางอ้อม ไปสู่ความรุนแรงทางตรงมากยิ่งขึ้น จากการทะเลาะกันด้วยวาจา ไปสู่การตีกัน และทำร้ายร่างกายกันในโรงอาหาร[13] ต่างฝ่ายก็มีมวลชนจำนวนมาก

ในขั้นตอนแรก ของการแก้ปัญหา พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการไกล่เกลี่ยให้ภิกษุเหล่านั้นปรองดองกัน โดยตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า “พวกท่านอย่าบาดหมางกัน อย่าทะเลาะกัน อย่าขัดแย้งกันอย่าวิวาทกัน” แต่มีภิกษุบางรูปกราบทูลในทำนองว่า ให้พระพุทธองค์ทรงอยู่เฉย ๆ พวกข้าพระพุทธเจ้าจะขอบาดหมางกัน ทะเลาะกัน ขัดแย้งกัน วิวาทกันต่อไป แม้พระพุทธองค์จะทรงพยายามอย่างไร ก็ไม่สามารถทำให้ภิกษุเหล่านั้นสมานสามัคคีกัน จนทรงมีพุทธดำริว่า พวกโมฆบุรุษเหล่านี้ดื้อรั้นนัก จะทำให้สามัคคีกันไม่ใช่เรื่องง่าย

ขั้นตอนที่สอง ที่พระพุทธองค์ทรงนำมาใช้ คือ เสด็จหลีกออกไปอยู่ที่อื่นแต่เพียงลำพังพระองค์ ก่อนที่จะเสด็จไป พระองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า “ภิกษุที่ส่งเสียงดัง ที่จะรู้สึกตัวว่าตนเป็นคนพาลนั้น ไม่มีเลยสักรูปเดียว ยิ่งเมื่อสงฆ์แตกกันไม่ได้คำนึงถึงเรื่องอื่นเลย พวกเธอขาดสติแสดงตนว่าเป็นบัณฑิต เจ้าคารม พูดได้ตามที่ต้องการ จะยื่นปากพูดก็ไม่รู้สึกถึงการทะเลาะ คนเหล่าใดผูกใจเจ็บว่า มันได้ด่าเรา มันได้ทำร้ายเรา มันได้ชนะเรา มันได้ลักของเรา เวรของชนเหล่านั้น ย่อมระงับไม่ได้เลย ส่วนคนเหล่าใด ไม่ผูกใจเจ็บว่า มันได้ด่าเรา มันได้ทำร้ายเรา มันได้ชนะเรา มันได้ลักของเรา เวรของชนเหล่านั้นย่อมระงับได้ ไม่ว่ายุคไหน ๆ ในโลกนี้ เวรย่อมไม่ระงับ ด้วยการจองเวรแต่ระงับด้วยการไม่จองเวร พวกคนที่บั่นกระดูก ฆ่า ลักทรัพย์ คือโคและม้า แม้จะช่วงชิงแว่นแคว้นกัน ก็ยังกลับมาคบหากันได้อีก ไฉนเล่าพวกเธอจึงคบหากันไม่ได้เล่า”

สรุปได้ว่า กรณีความขัดแย้งของภิกษุโกสัมพี สร้างความแตกแยกกันในหมู่ชนจำนวนมากเกิดจากมิจฉาทิฏฐิ ทำให้ขาดสติ จึงไม่เกิดปัญญาในการคิดไตร่ตรองถึงความเสียหายที่จะเกิดขึ้นรวมทั้งมีการสร้างมิจฉาทิฏฐิร่วมที่มีพลังมาก ยากที่จะใช้การเจรจาไกล่เกลี่ย ยกเหตุผลขึ้นมากล่าวอธิบายในขณะนั้น จำเป็นต้องอาศัยพลังสามัคคีของมวลชนในหมู่ที่มากกว่า มาช่วยจัดการให้ความขัดแย้งนั้นหมดไป

2) เรื่องการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติในหมู่ศากยวงศ์

แคว้นศากยะวงศ์และโกลิยะวงศ์ มีความสัมพันธ์ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และการปกครอง โดยมีพระเจ้าราม และพระนางปิยาเป็นผู้เชื่อมโยงแคว้นทั้งสองเข้าด้วยกัน พระราชบุตรและพระราชธิดาของแคว้นทั้งสอง ต่างทำการอภิเษกสมรสซึ่งกันและกัน สะท้อนถึงวิถีชีวิตและการดำรงอยู่ร่วมกันบ่งชี้ความแนบแน่นในเชิงการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม แคว้นทั้งสองสร้างเขื่อนเก็บกักน้ำเอาไว้ใช้ ในเกษตรกรรมร่วมกัน จากแม่น้ำโรหิณี ซึ่งเป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างแคว้นทั้งสอง ชาวเมืองทั้งสองแคว้น

[13] วิ.ม. (บาลี) 5/456/236, วิ.ม. (ไทย) 5/456/341, สารัตถ.ฎีกา 3/457/419.

ได้ประโยชน์จากทรัพยากรทางธรรมชาติร่วมกัน[14] แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมความรู้ ระหว่างรัฐต่อรัฐ โดยมิได้มีความขัดแย้ง หรือมีข้อพิพาท มีความปรองดองด้วยดีกันมาโดยตลอด ต่อมาเกิดภัยแล้งในช่วงก่อนฤดูกาลเก็บเกี่ยว แม่น้ำโรหิณีที่เคยอุดมสมบูรณ์ กลับลดน้อยลงชาวเมืองทั้งสองเกิดความวิตกว่า น้ำที่มีอยู่อาจจะไม่เพียงพอ สำหรับการนำไปใช้ได้ทั้งสองเมือง ทำให้ชาวโกลิยะท่านหนึ่ง ได้เสนอความเห็นว่า “น้ำที่ปิดกั้นเอาไว้นี้ ถ้าปล่อยเข้านาทั้งสองฝ่าย ก็ไม่พอเพียงแก่ต้นข้าวของพวกเราและพวกท่าน ข้าวกล้าของพวกเราจักสำเร็จเพราะน้ำคราวเดียวเท่านั้นพวกท่านจงให้น้ำนี้แก่พวกเราเถิด”[15] แต่ชาวศากยะไม่เห็นด้วย ทำให้ชาวเมืองทั้งสองเกิดความขัดแย้งกัน จนถึงขั้นต่างฝ่ายต่างยกกองทัพทหารมาเผชิญหน้ากัน จะทำการสู้รบเพื่อแย่งการใช้น้ำกัน

กล่าวโดยสรุป ความขัดแย้งระหว่างแคว้นศากยะและโกลิยะนั้น เกิดจาก “การแย่งชิงทรัพยากรน้ำ” ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็ต้องการน้ำเช่นเดียวกัน ความขัดแย้งอันจะนำไปสู่ข้อพิพาท และความแตกแยกก็บังเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยระหว่างพระญาติทั้งสองฝ่าย พระองค์ทรงถามว่าระหว่างน้ำกับพวกท่านทั้งสองฝ่ายซึ่งเป็นกษัตริย์ อย่างไหนจะมีค่ามากกว่ากัน ทั้งสองฝ่ายตอบตรงกันว่า กษัตริย์มีค่ามากกว่าน้ำ พระองค์ได้ตรัสต่อไปว่า “การที่พวกท่านซึ่งได้ชื่อว่าเป็นผู้สูงค่าจะมาทะเลาะกันเพราะเรื่องเพียงเล็กน้อย สมควรหรือที่พวกท่านจะรบราฆ่าฟันกัน ให้เลือดไหลนองเป็นสายน้ำ” ดังนั้นสรุปได้ว่า การใช้วิธีการไกล่เกลี่ย โดยคำถามที่กระตุ้นให้ทั้งสองฝ่ายมีสติ เกิดความตระหนักคิดไตร่ตรองถึงสิ่งที่ควรทำ หรือไม่ควรทำ จนสลายความขัดแย้งลงได้ สันติสุขก็ดำรงอยู่ได้

3) เรื่องโจรองคุลีมาลยุติการประพฤติโหดร้ายต่อชาวโกศล

อหิงสกะ เป็นบุตรของปุโรหิตชื่อ “คัคคะ” ในราชสำนักพระเจ้าปเสนทิโกศล เมืองสาวัตถี มารดานามว่า นางมันตานี อหิงสกะ ได้เรียนวิชาที่เมืองตักกสิลา สามารถเรียนได้รวดเร็ว ปรนนิบัติอาจารย์อย่างดี เป็นที่รักใคร่ของอาจารย์มาก ทำให้ศิษย์อื่นมีจิตริษยา จึงยุยงอาจารย์ว่า อหิงสกะ คิดจะทำร้าย ทำให้อาจารย์คิดกำจัดอหิงสกะ โดยหลอกลวง อหิงสกะ ว่าถ้าอยากสำเร็จวิชา ต้องฆ่าคนให้ได้ 1,000 คนเสียก่อน อหิงสกะ หลงเชื่อ จึงออกเดินทางฆ่าคน แล้วตัดนิ้วหัวแม่มือมาคล้องที่คอเพื่อให้จำได้ว่าฆ่าไปกี่คนแล้ว เหตุนี้เอง อหิงสกะจึงได้รับสมญานามว่า องคุลิมาล แปลว่า โจรผู้มีนิ้วมือเป็นพวงมาลา ชาวบ้านพากันร้องเรียนต่อพระเจ้าปเสนทิโกศล ให้ปราบปรามโจรองคุลีมาลที่ฆ่าคนไปมากมาย ปุโรหิตคัคคะ จึงไปเล่าให้ภรรยาฟังว่า พระราชาให้จับตัวองคุลีมาล นางมันตานีเป็นห่วงลูก จึงไปตามหาเพื่อจะบอกให้องคุลีมาล หลบหนีไปก่อน

---

[14] G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali ProPer Names Vol. II, (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd, 1998), p.763.

[15] มหามกุฏราชวิทยาลัย, ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 3, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 363.

พระพุทธองค์ทรงตรวจญาณดูสัตว์โลก ทราบว่าหากนางมันตานีได้พบกับองคุลีมาลจะต้องถูกฆ่าเพื่อตัดนิ้วมือแน่นอน ซึ่งจะเป็นการกระทำมาตุฆาต อันเป็นอนันตริยกรรมในชาตินี้ไม่สามารถบรรลุมรรคผลได้ พระพุทธองค์จึงทรงเสด็จไปป่าชาลิวัน เพื่อห้ามมิให้เกิดเหตุการณ์นี้ขึ้นได้ องคุลีมาล เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาแต่ไกล ก็วิ่งเข้าไปหาเพื่อตั้งใจทำร้าย แต่วิ่งตามอย่างไรก็ไม่สามารถตามทันได้ จึงร้องว่า “จงหยุดก่อนสมณะ จงหยุดก่อน” พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “เราหยุดแล้ว แต่ท่านซิยังไม่หยุด” องคุลีมาล จึงกล่าวว่า “สมณะ ท่านกำลังเดินไป ยังกล่าวว่า เราหยุดแล้ว ท่านต่างหากยังไม่หยุด กลับกล่าวหาข้าพเจ้าผู้หยุดแล้วว่ายังไม่หยุด สมณะ ข้าพเจ้าขอถามว่า ท่านหยุดอย่างไร (ส่วน) ข้าพเจ้าไม่หยุดอย่างไร”[16] พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “องคุลีมาล เราวางอาชญาในสรรพสัตว์ได้แล้ว จึงชื่อว่า หยุดแล้วตลอดกาล ส่วนท่านไม่สำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น เราจึงชื่อว่า หยุดแล้ว ส่วนท่านสิชื่อว่า ยังไม่หยุด”[17] องคุลีมาลได้ฟังธรรมนั้น กลับมีสติ มีสัมปชัญญะฉุกคิดถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้ทำมาพิจารณาเรื่องราวตามเหตุผล สิ่งควรและไม่ควร เกิดความเข้าใจได้ทันที จึงกล่าวตอบว่า “สมณะนานจริงหนอ ท่านผู้ที่เทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ เสด็จมาถึงป่าใหญ่เพื่ออนุเคราะห์ข้าพระองค์ ข้าพระองค์นั้นจักละการทำบาป เพราะฟังคาถาอันประกอบด้วยธรรมของพระองค์[18]

สรุปได้ว่า พระพุทธองค์ใช้การอธิบายด้วยถ้อยคำที่ชวนให้คิด สำหรับบุคคลที่มีพื้นฐานการศึกษาดีและมีปัญญาดีอยู่แต่เดิม แต่เกิดหลงผิดไปตามคำสอนของผู้ที่ตนนับถือ เมื่อให้สติแนวคิดที่ถูกต้องแก่บุคคลเยี่ยงนี้ ก็จะทำให้เขาหันกลับมาเข้าสู่เส้นทางแห่งความถูกต้องได้ ตัวอย่างในพระไตรปิฎกทั้ง 3 เรื่องที่นำมาเสนอเป็นตัวอย่างนี้ แสดงให้เห็นถึงสภาพแห่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหลาย ๆ ลักษณะที่ส่งผลให้เกิดความไม่สงบสุข ความไม่มีสันติสุข ซึ่งเกิดจากสาเหตุต่าง ๆ สำหรับการขจัดความขัดแย้งเพื่อสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นตามหลักพระพุทธศาสนา ในแต่ละกรณีนั้น เน้นที่วิธีการอธิบายด้วยเหตุด้วยผลให้แก่ตัวบุคคล และการไกล่เกลี่ยคู่กรณี เพื่อกระตุ้นเตือนสติสัมปชัญญะ ให้คิดตามด้วยเหตุด้วยผล ให้รู้จักมีเมตตาต่อผู้อื่น ไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่อาฆาต จองเวร อิจฉาริษยาต่อผู้อื่น แต่รู้จักการให้อภัยต่อผู้อื่น โดยมีพื้นฐานสำคัญของการสร้างสันติสุข คือการสร้างสติให้เกิดขึ้นในตัวบุคคล ซึ่งเป็นฐานสำคัญให้เกิดปัญญาพินิจพิจารณา ไตร่ตรองเหตุการณ์เพื่อสร้างสันติสุข

วิธีการหรือรูปแบบการแก้ไขความขัดแย้ง

ความขัดแย้งไม่ใช่ปัญหา แต่เป็นสิ่งที่ต้องมีโดยธรรมชาติ แต่ปัญหาที่ควรจะคิดกันอยู่ที่การบริหารจัดการที่จะทำอย่างไร ให้ความขัดแย้งนั้นสามารถควบคุมได้ต่างหาก โดยมีวิธีการหรือรูปแบบการบริหารจัดการความขัดแย้ง นั้นคือ

[16] ม.ม. (ไทย) 13/349/423.

[17] ม.ม. (ไทย) 13/349/424.

[18] ม.ม. (ไทย) 13/349/423.

1. การผ่อนปรนเข้าหากัน หรือ การสมานลักษณ์ กล่าวคือ การผสมผสานค่อยเป็นค่อยไป เป็นการประนีประนอม หรือ ผ่อนปรนปรับตัวเข้าหากัน หลังจากความขัดแย้งระหว่างกลุ่มเกิดขึ้นแล้ว

2. การกลืนกลาย เป็นกระบวนการที่ผสมผสานกลมกลืนในเรื่องทัศนคติ ความเชื่อ วัฒนธรรม จนรู้สึกว่าเอกลักษณ์ของกลุ่มเป็นอันเดียวกัน เหมือนกับแนวคิดของกลุ่มนักทฤษฎีอินทรีย์ที่ว่า สังคมเป็นสิ่งเดียวกัน ซึ่งหมายถึง ส่วนประกอบของอินทรีย์ต้องผสานกันสนิท ผสมกลมกลืน จะขัดแย้งกันเองไม่ได้ สมาชิกของอินทรีย์ต้องยอมเสียสละสิทธิและสวัสดิการส่วนบุคคลเพื่อกลุ่ม มนุษย์เป็นสมาชิกของอินทรีย์ไม่เท่าเทียมกัน ก็ขึ้นอยู่กับว่าใครทำหน้าที่สำคัญแค่ไหน

3. ความร่วมมือ เป็นการกระทำร่วมกันของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป เพื่อจุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง

4. ความเห็นพ้องต้องกัน เป็นกระบวนการที่คล้ายคลึงกับการร่วมมือ แต่การตกลงเห็นพ้องต้องกันนั้นต้องเป็นเอกฉันท์

วิธีการแก้ไขความขัดแย้ง อาจถูกนำมาเป็นช่องทางหรือเครื่องมือ สร้างผลประโยชน์ในเชิงอำนาจได้ กล่าวคือ ใช้ความขัดแย้งเป็นเครื่องมือหรือเส้นทางที่นำไปสู่ความสำเร็จ (Road to Achievement) เป็นการใช้ความรุนแรง (Violence) ก็เพื่ออำนาจที่มากขึ้นและเด็ดขาด แต่สำหรับ ผู้ที่อ่อนแอ (The Weak) หรืออาจใช้ความรุนแรงเป็นเครื่องวัดสถานการณ์ความรุนแรง (Violence) และเป็นสัญญาณเตือนภัย (Warning Signal) และอาจใช้ความรุนแรง (Violence) อาจนำมาซึ่งความรู้สึกที่เป็นหนึ่งเดียว หรือสามัคคีของมวลชน (Solidarity)[19]

กล่าวโดยสรุป วิธีการ หรือทางออกของความขัดแย้ง ที่เป็นแนวทางปฏิบัติในสังคมปัจจุบันมีหลายแนวทาง แตกต่างกันไป ตามแต่สภาพของชุมชนนั้นในแต่ละประเทศนั้น ๆ คือ

(1) ยกเลิกชนชั้น ยกเลิกกรรมสิทธิ์ เพราะมองว่าความขัดแย้งเกิดจากการจัดสรรทรัพยากรหรือผลประโยชน์ที่ได้รับเป็นไปอย่างไม่เท่าเทียมกัน มีอิทธิพล และมีอำนาจมากย่อมได้รับ ส่วนแบ่งมาก จึงนำไปสู่ความกดดันและความขัดแย้ง การยกเลิกกรรมสิทธิ์จึงช่วยแก้ไขความขัดแย้ง ในสังคมได้

(2) การควบคุมอำนาจ คือ การควบคุมความขัดแย้ง กล่าวคือ เมื่อเกิดความขัดแย้งแล้ว สิ่งที่ทำให้การเจรจามีปัญหานั้น ก็เพราะเหตุว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้มีอำนาจมักจะใช้อำนาจ ที่เหนือกว่า (Power Over) กับผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่า จนทำให้กระบวนการในการจัดการ ความขัดแย้งนั้นเป็นไปด้วยความยากลำบาก

(3) ขจัดความขัดแย้งด้วยกฎระเบียบ กติกา คือ การใช้กฎระเบียบข้อบังคับเป็นแก่นหลักควบคุมสังคม เช่น ควบคุมโดยกฎหมาย (Laws) ควบคุมโดยกฎระเบียบข้อบังคับ (Rules)

---

[19] คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ทฤษฎีของการจัดช่วงชั้นทางสังคม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.tjanews.org/cms/index.php? option=com_content&task=view&id=1914&I temid =56& lang [2 8 พฤษภาคม 2568].

(4) หลีกเลี่ยงการแข่งขัน คือ หลีกเลี่ยงการขัดแย้ง เพราะการแข่งขันเป็นสาเหตุหนึ่งของ ความยากจน ความเสื่อมทางจิตใจ

(5) ลดความไม่เสมอภาคด้วยการกระจายรายได้ เช่น การขยายหรือเปิดโอกาสในการครอบครองกรรมสิทธิ์ในวัตถุต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องรายได้ เช่น ระบบจัดเก็บภาษีอากร เพื่อมาเฉลี่ยคนมีรายได้น้อย การจัดสวัสดิการคนชราหรือตกงานการ[20]

นอกจากนี้ยังพบว่า นักวิชาการบางท่านได้เสนอรูปแบบ และแนวทางในการจัดการ ความขัดแย้งที่แปลก และน่าสนใจในเชิงปฏิบัติ กล่าวคือ เป็นแนวทางที่เข้าใจง่ายและมีเหตุผลที่จะ ปฏิบัติให้สำเร็จผลได้ง่าย อีกทั้งยังเป็นแนวทางที่สังคมปัจจุบันเลือกปฏิบัติและน่าสนใจ กล่าวคือ

1) การหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง

2) การเจรจาแก้ปัญหาอย่างไม่เป็นทางการ

3) การเจรจาต่อรอง

4) การเจรจาไกล่เกลี่ยโดยมีผู้ไกล่เกลี่ยเป็นคนกลาง

5) วิธีการตัดสินปัญหาข้อพิพาทของผู้บริหาร

6) อนุญาโตตุลาการ เป็นกระบวนการที่คู่ขัดแย้งขอร้องให้บุคคลที่สามเป็นกลาง

7) กระบวนการทางศาล

8) กระบวนการออกกฎหมาย

9) วิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรงหรืออหิงสา

จะเห็นได้ว่า วิธีการจัดการความขัดแย้งมีแนวทางในการจัดการที่แตกต่างกันออกไป จากง่ายไปหายาก ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ จะสามารถนำมาสู่จัดการความขัดแย้งในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับแนวปฏิบัติของนักวิชาการอีกหลายท่านที่เสนอเพิ่มเติมในแนวทางปฏิบัติ คือ ให้ความสำคัญต่อการติดต่อสื่อสารที่ชัดเจนต่อเนื่อง (Articulate Communication) การสร้างเป้าประสงค์ หรือค่านิยมรวม (Build a superordinate Gold) ในการพิจารณาธรรมชาติ ของความเป็นอิสระซึ่งกันและกัน (Examine the nature of Independence) พร้อมที่จะเสี่ยง (Take Risk) การจำกัดขอบเขตในสิ่งที่ทำสำเร็จแล้ว (Confine to fail accompli) การสร้างความเชื่อมั่นร่วมกัน (Build Mutual Trust) ความสมดุลถูกต้องในการจูงใจ (Legitimize complex Motivation) และการสร้างความเห็นอกเห็นใจ (Build Empathy)[21]

---

[20] กลุ่มวิทยาลัยครูใต้, ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคม, (กรุงเทพมหานคร: กรุงสยามการพิมพ์, 2526), หน้า 123.

[21] ทองหลอ เดชไชย, ทักษะการจัดการทรัพยากรมนุษย์ของผู้นำ: การจัดการและแก้ไขความขัดแย้ง, [ออนไลน์], แหลงที่มา: http://www.pncc.ac.th [28 พฤษภาคม 2568].

บทบาทสาราณียธรรมกับการเสริมสร้างชุมชนสันติสุข

บทบาทสาราณียธรรมกับการเสริมสร้างความปรองดอง มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำหลักธรรมเข้ามาเสริมสร้างสันติสุข เพราะเนื่องจากมนุษย์ต้องการทำกิจกรรมร่วมกันอยู่ ตลอดเวลาต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ต้องการที่จะเสริมสร้างความสุขความมั่นใจและความ ปลอดภัยให้กับตนเองอยู่เสมอความสามัคคี จึงเป็นแหล่งพลังอันยิ่งใหญ่ที่จะสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้า และความมั่นคงให้เกิดขึ้นได้ และเป็นสิ่งที่สมาชิกในสังคมทุก ๆ คนควรที่จะตระหนักเอาใจใส่ และสร้างสรรค์ขึ้นให้มากที่สุด “สาราณียธรรม 6” เป็นหลักธรรมที่จะเสริมสร้างความรู้สึกที่ดีให้เกิดขึ้นต่อกันและกันอยู่เสมอในยามที่ระลึกถึงกัน เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้เกิดขึ้นด้วยหากสังคมใดต้องการที่จะเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นก็ควรที่จะต้องนำเอาหลักธรรมทั้ง 6 ประการไปใช้อยู่ตลอดเวลากล่าวได้ว่า

1) การทำความดีต่อกันสนับสนุนช่วยเหลือกันทำงานกำลังกายมีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักสัมมาคารวะไม่เบียดเบียนหรือรังแกกัน ไม่ทำร้ายกันให้ได้รับความทุกขเวทนา ทำแต่ในสิ่งที่ถูกต้อง ต่อกันอยู่ตลอดเวลา การเข้าไปตั้งเมตตากายกรรมต่อกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง นั่นคือ ทรงสอนให้มีน้ำใจช่วยเหลือกันทำงานทั้งต่อหน้าและลับหลัง การช่วยเหลือกันต่อหน้านั้นทุกคนต่างก็ทราบกันดีอยู่ แล้วแต่การช่วยเหลือลับหลังนั้นสามารถกระทำได้หลายรูปแบบหลายวิธีตัวอย่าง เช่น เราเห็นเสื้อผ้าของคนอื่นที่เขาตากไว้กลางแจ้ง แต่ฝนเกิดตกในขณะที่เจ้าของไม่อยู่ เราก็สงเคราะห์ช่วยเก็บให้พ้นจากการเปียกฝนโดยไม่คำนึงว่าเจ้าของเสื้อผ้านั้น เป็นคนที่เรารักหรือไม่รัก เมื่อเจ้าของกลับมาทราบการกระทำของเราหากเป็นคนที่ชอบพอกันเขาต้องแสดงความขอบคุณ แต่ถ้าเป็นคนที่ไม่ชอบหน้ากันเขา อาจจะทำเฉย ๆ แต่แน่นอนที่ใจของเขาจะต้องนึกถึงการกระทำของเรานี่ก็เป็นการค่อย ๆ ปลูกความรักลงในใจของผู้อื่น

2) การพูดแต่สิ่งที่ดีงามพูดกันด้วยความรักความปรารถนาดีรู้จักการพูดให้กำลังใจกัน และกันในยามที่มีใครต้องการพบกับความทุกข์ความผิดหวังหรือความเศร้าหมองต่าง ๆ โดยที่ไม่พูดจาก ซ้ำเติมกันยามที่มีใครต้องหกล้มลงไม่นินทาว่าร้ายทั้งต่อหน้าและลับหลัง พูดแนะนำสิ่งที่ดี และมี ประโยชน์พูดอย่างใดก็ทำอย่างนั้น ไม่โกหกมดเท็จการเข้าไปตั้งเมตตาวจีกรรมต่อกันทั้งต่อหน้าและลับ หลังการพูดถึงผู้อื่นในด้านดีทั้งต่อหน้าและลับหลังนั้นเป็นการแสดงความรักใคร่กันด้วยวาจา

3) การคิดดีการมองกันในแง่ดีมีความหวังดีและปรารถนาดีต่อกันรักและเมตตาต่อกันคิด แต่ในสิ่งที่สร้างสรรค์ต่อกันไม่อิจฉาริษยาไม่คิดอคติไม่พยาบาทไม่โกรธแค้นเคืองกันรู้จักให้โอกาส และให้อภัยต่อกันและกันอยู่เสมอ การเข้าไปตั้งเมตตามโนกรรมต่อกัน ข้อนี้หมายถึง ให้นึกถึงผู้อื่นในด้านดี คิดช่วยเหลือผู้อื่น สงเคราะห์ผู้อื่นทั้งต่อหน้าและลับหลัง เป็นการแสดงความรักใคร่กันทางใจ

4) การรู้จักแบ่งปันผลประโยชน์ด้วยความยุติธรรมช่วยเหลือกันไม่เห็นแก่ตัวไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ไม่เอารัดเอาเปรียบ และมีความเสมอภาคต่อกันเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันอยู่เสมอแบ่งปันลาภที่ได้รับโดยชอบธรรมแก่ผู้อยู่ร่วมกัน

5) การปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับหรือวินัยต่าง ๆ อย่างเดียวกันเคารพในสิทธิ เสรีภาพของบุคคลไม่ก้าวก่ายหน้าที่กัน ไม่อ้างอำนาจความเป็นใหญ่ในตำแหน่งหน้าที่ เพื่อข่มบุคคลอื่น ไม่ถืออภิสิทธิ์ใด ๆ ทั้งปวง นั่นคือ เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์

6) การมีความคิดเป็นอย่างเดียวกันคิดในสิ่งที่ตรงกันปรับมุมมองให้ตรงกันรู้จักแสวงหา จุดร่วมและสงวนไว้ซึ่งจุดต่างของกันและกัน ไม่ยึดถือความคิดของตนเป็นใหญ่รู้จะยอมรับฟังความ คิดเห็นของคนอื่นอยู่เสมอ นั่นคือ เป็นผู้มีความเห็นเสมอกัน ผู้วิจัยเห็นว่า หลักสาราณียธรรม เป็น หลักธรรมที่มีพื้นฐานแห่งความมีเมตตาเป็นสำคัญ ซึ่งคำกล่าวที่ว่า เมตตาธรรมค้ำจุนโลก มนุษย์จงเป็นผู้มีตนถึงความสุขเถิดไม่พึงข่มขู่สัตว์อื่น ไม่พึงดูหมิ่นอะไรเขาในที่ไหน ๆ ไม่พึงปรารถนาทุกข์ให้แก่กันและกันเพราะความโกรธ เพราะความเครียดแค้น มนุษย์ควรจะมีเมตตาต่อกันปรารถนาดีต่อกันและอภัยให้กัน เพราะนอกจากตัวเราจะเป็นสุขแล้วผู้อื่นก็ยังเป็นสุขด้วยแต่ผู้ที่เจริญเมตตาให้ได้ผลนั้นต้องอาศัยขันติธรรม คือความอดทนอดกลั้นไม่โกรธตอบควบคู่กันไปด้วยหลักสาราณียธรรมเป็นหลักธรรม สำหรับการเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นในสังคมอันจะนำมาซึ่งความสุข ความสันติความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าทั้งหลายทั้งปวง พระพุทธวจนะบทที่ว่า “สมคฺคานำ ตโป สุโข แปลว่า ความสามัคคีของหมู่คณะ เป็นเหตุนำความสุขมาให้” สังคมที่เราอยู่ในปัจจุบันนี้ คงจะมีความสงบสุขและน่าอยู่มากกว่านี้ยิ่งเราต้องการความสุขเกลียดกลัวความทุกข์ฉันใด คนอื่นก็ต้องการความสุขเกลียดกลัวความทุกข์ฉันนั้น หลักสาราณียธรรม หมายถึงความเป็นมิตรไมตรีกันผู้ที่เรายกย่องว่าเป็นมิตร คือ ผู้ที่ปรารถนาดีต่อเรา เพราะฉะนั้นผู้ที่ได้ชื่อว่า มิตรจึงต้องประกอบด้วยเมตตา

สรุปได้ว่า หลักสาราณียธรรม 6 ประการ เป็นหลักการอยู่ร่วมกันอย่างมีความเมตตาจิตต่อกัน ปรารถนาความสุขความเจริญแก่กันและกัน เมื่ออยู่ร่วมกันได้เช่นนี้แล้ว ก็จะก่อให้เกิดเป็นความรักความเคารพการสงเคราะห์กัน การไม่ทะเลาะวิวาทกันเป็นไป เพื่อความสมานสามัคคีเอกภาพในสถาบันสังคม ตลอดถึงประเทศชาติต่อไป

สรุป

หลักสาราณียธรรม เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนาที่ยึดหลักเมตตากายกรรม ทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน เมตตาวจีกรรม พูดต่อกันด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง เมตตามโนกรรม คิดต่อกันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดีแสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง และเป็นคุณธรรมที่ทำให้รู้จักการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันและกัน ทำให้เข้าใจคนอื่นมาก ขึ้นซึ่งเป็นแนวทางที่ดีที่ควรนำมาปฏิบัติ เพื่อทำให้เกิดผลที่ดีแก่ชุมชน และเพื่อนร่วมงานโดยนัยย่อมให้อานิสงส์หรือคุณค่าทั้งในตนเองและในทางสังคมกล่าวคือ

1) ทำให้เป็นที่รัก

2) ทำให้เป็นที่เคารพ

3) เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน

4) เพื่อความไม่วิวาทกัน

5) เพื่อความสามัคคีกัน

6) เพื่อความเป็นอันเดียวกัน (เป็นเอกภาพไม่แตกแยก)

หลักสาราณียธรรม เป็นหลักธรรมที่เสริมสร้างความปรองดองความสามัคคี หรือเป็นเครื่องหมายแห่งความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ หลักสาราณียธรรม มี 6 อย่าง คือ การตั้งเมตตากายกรรม การตั้งเมตตาวจีกรรม การตั้งเมตตามโนกรรม การได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน การมีศีลบริสุทธิ์เสมอกัน การมีทิฏฐิดีงามเสมอกัน เป็นหลักธรรมสำหรับการเสริมสร้างความสามัคคี และความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นในสังคมอันจะนำมาซึ่งความสุขความสันติสุข ความมั่นคง และความเจริญก้าวหน้าทั้งหลายของสังคมที่เราอยู่ในปัจจุบันนี้ หลักสาราณียธรรม 6 ประการ ที่สะท้อนให้เห็นถึงความรักใคร่ ความระลึกนึกถึงกันด้วยความรักที่เป็นสาราณียะ ซึ่งประกอบไปด้วยความปรารถนาดีต่อกันทั้งทางกาย วาจา และใจ ขณะเดียวกันก็มีความรู้ความเข้าใจในหลักการแก้ปัญหา หรือแก้ทุกข์อย่างถูกต้องเสมอกัน ปฏิบัติตามแนวทางการประพฤติปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อการแก้ปัญหาโดยเสมอกัน และก็มีการแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หลักธรรมทั้งหลายเหล่านี้แต่ละอย่าง ๆ ชื่อว่า สาราณียธรรมคงจะมีความสงบสุข และน่าอยู่ยิ่งขึ้น ถ้าหากว่าทุกคนเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติเข้าอกเข้าใจซึ่งกันและกัน ยอมรับในความแตกต่างซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือกันให้กำลังใจซึ่งกันและกัน และรู้จักการให้อภัยกันอยู่ตลอดเวลา ถ้าการเสริมสร้างความปรองดองเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้เกิดขึ้นในสังคมเราย่อมพบกับสันติภาพและความอบอุ่นที่แต่ละคนต่างก็ปรารถนาและใฝ่ฝันหากันอยู่ตลอด ดังนั้น หลักสาราณียธรรม จึงเป็นหัวใจสำคัญสำหรับการเสริมสร้างความปรองดอง หรือความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชนสังคมโดยแท้จริง

บรรณานุกรม

กลุ่มวิทยาลัยครูใต้. **ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคม**. กรุงเทพมหานคร: กรุงสยามการพิมพ์, 2526.

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. **ทฤษฎีของการจัดช่วงชั้นทางสังคม**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.tjanews.org/cms/index.php?option =1914&I temid =56& lang [28 พฤษภาคม 2568].

ทองหลอ เดชไชย. **ทักษะการจัดการทรัพยากรมนุษย์ของผู้นำ: การจัดการและแก้ไขความขัดแย้ง**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.pncc.ac.th [28 พฤษภาคม 2568].พระมหาธรรมรัต อริยธมฺโม. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสน์ศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 31. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 3**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 41. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.

Malalasekera G.P.. **Dictionary of Pali ProPer Names Vol. II**. New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd, 1998.